

Realități demografice în Regimentul II românesc de graniță (secolul al XIX-lea)

Ioan Bolovan

Stadiul actual al cercetărilor de demografie istorică referitoare la Transilvania în secolul al XIX-lea impune ca o etapă intermediară, necesară însă în vederea elaborării sintezelor ulterioare, studiarea unor zone de o extensie geografică mai redusă, pentru a releva stările locale, specificitatea evoluției demografice a regiunii. Demersul de față își propune să analizeze, în lumina izvoarelor și a surselor statistice existente, evoluția populației în cursul sec. al XIX-lea din cele 44 de localități care au intrat în componența Regimentului II grăniceresc năsăudean. A fost inclusă și perioada care a urmat desființării regimentului, respectiv cea a anilor 1851-1910, deoarece evoluția demografică a zonei până la primul război mondial a fost influențată în mare măsură de statutul avut anterior¹. Condiția de om liber a grănicerului, veniturile mai mari, precum și alte condiții favorabile ameliorării nivelului bunăstării materiale au avut, implicit, consecințe semnificative asupra dezvoltării populației din zonă atât pe timpul existenței graniței militare, cât și după desființarea ei la începutul anului 1851². Pe parcursul celor peste 100 de ani studiați, populația din districtul grăniceresc năsăudean s-a înscris într-o evoluție ce a fost sensibil marcată de derularea unor evenimente politice, militare, economice, sociale etc. atât la nivelul Transilvaniei sau mai larg al monarhiei, cât și pe un plan local, regional. Tabelul nr. 1 permite reconstituirea numărului total al populației din cele 44 de localități pe baza înregistrărilor efectuate între 1803-1910.

O primă observație ce se desprinde este că între 1803 și 1910, populația zonei a fost în continuă creștere, deși aceasta nu a atins în mod constant cote foarte înalte (vezi și graficul nr.1). Creșterea netă a populației între 1803-1910 indică un număr de 45.416 noi locuitori, ceea ce semnifică o sporire cu 154,4%, respectiv cu 1,5% anual. Se impune însă o delimitare a evoluției demografice a zonei pentru

¹ L. Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, București, 1986, p. 420; V. Șotropa, „Unele aspecte ale dezvoltării agriculturii și ale relațiilor agrare în districtul grăniceresc năsăudean”, în vol. *Terra nostra*, II, București, 1971, p. 381-394.

² J. H. Benigni von Mildeberg, *Statistische Skizze der Siebenbürgischen Militär-Gränze, Hermannstadt*, 1834, p.17; I. I. Adam, I. Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică, vol. II. Sec. al XIX-lea - 1914. Transilvania*, București, 1987, p. 46; *Az 1850. évi erdélyi népszámlálás*, kiadja a Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, Budapest, 1983; *Tabele statistice despre starea populației al Marelui Principat Transilvania...*, 1857; *Az 1881 év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletesnek*, Budapest, 1882; *Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat*, I kötet, Budapest, 1902 (în continuare se va prescurta *MSIK. Ús*); *MSIK. Ús*, 42 kötet, Budapest, 1912.

perioada existenței regimului grăniceresc până la 1851, și pentru perioada postgrănicerească până la primul război mondial. Astfel, între 1803-1850, populația a crescut de la 29.404 locuitori la 39.092 locuitori, adică un plus de 9.688 noi locuitori, reprezentând o sporire cu 32,9% pentru întreaga perioadă (cu 0,7% anual). După desființarea regimului grăniceresc, între 1850 și 1910, anul ultimului recensământ efectuat înainte de război, populația celor 44 de localități a crescut de la 39.092 la 74.820 locuitori, deci un spor real de 35.728 noi locuitori. Creșterea pentru această perioadă a fost de 91,4% respectiv cu 1,5% anual. Este mai mult decât evident faptul că desființarea serviciului grăniceresc la începutul anului 1851 a fost, alături de alte cauze obiective, un factor de primă importanță pentru evoluția ulterioară a populației din zona investigată.

Tabelul nr. 1. Dinamica populației din localitățile regimentului II grăniceresc năsăudean

An	Număr de locuitori	Mărirea populației în % față de		Perioada	Creșterea reală	
		1803	Recensământul ant.		Număr	în %
1803	29.404	100,0	—	—	—	—
1813	29.693	101,0	101,0	1803-1813	289	1,0
1830	34.875	118,6	117,4	1814-1830	5.182	17,4
1850	39.092	132,9	112,1	1831-1850	4.217	12,1
1857	42.849	145,7	109,6	1851-1857	3.757	9,6
1869	52.056	177,0	121,5	1858-1869	9.207	21,5
1880	52.487	178,5	100,8	1870-1880	431	0,8
1890	58.799	200,0	112,0	1881-1890	6.312	12,0
1900	67.480	229,5	114,7	1891-1900	8.681	14,7
1910	74.820	254,4	110,9	1901-1910	7.340	10,9
				1803-1910	45.416	154,4

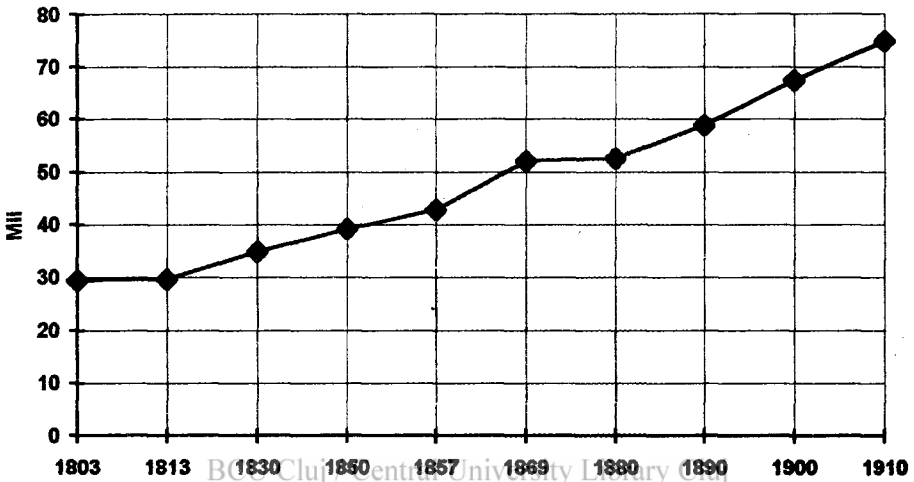
În continuare, este necesară abordarea dinamicii populației în cele două etape pentru a releva conjuncturile social-economice, politico-militare sau de altă natură care au influențat starea populației la un moment dat.

Între 1803-1813, creșterea de populație a fost nesemnificativă, aspect la care au contribuit într-o măsură decisivă războaiele purtate de către Imperiul Habsburgic împotriva Franței. Tributul de sânge pe care l-au dat grănicerii români năsăudeni pe câmpurile de luptă ale Europei, decăderea vieții economice din regiment cauzată de numărul mare de bărbați plecați, eficiența redusă a muncilor agricole prestate de către femei, bătrâni și copii etc. au contribuit la stagnarea populației³. În secvența temporală următoare: 1813-1830 populația zonei a crescut cu 5.182 noi locuitori sau procentual cu 17,4%, respectiv 1% anual. Datele de care dispunem în prezent ne permit să avansăm ideea că o creștere reală a populației a putut avea loc abia după anii 1820, deoarece până atunci s-au mai resimțit urmările nefaste ale războaielor napoleoniene. De asemenea, anii 1815-1817, caracterizați prin inundații, secetă, recolte proaste și, implicit, foamete consecutivă (extinsă de altfel în întreaga Transilvanie), au accentuat procesul de degradare a condițiilor de viață și, firec,

³ V. Șotropa, „Un act memorabil”, în *Arhiva Someșană*, 12, 1930, p. 152; P. Grapini, *Monografia comunei mari Rodna-Nouă 1773-1903*, Bistrița, 1903, p. 96.

stagnarea populației⁴. Ca urmare a situației economice dificile a populației din localitățile regimentului, comanda militară a dispus difuzarea în rândul grănicerilor la începutul anului 1818 a unor instrucțiuni privind modul de efectuare a muncilor gospodărești, îngrijirea animalelor și cultivarea plantelor în funcție de fiecare lună a anului. Măsurile erau menite să stimuleze și să promoveze dezvoltarea economică a

Graficul nr. 1. Evoluția populației din cele 44 de localități între 1803–1910

localităților, condiție indispensabilă pentru creșterea populației⁵. Mișcarea naturală a populației din satul Gledin între 1811-1830 confirmă ideea despre redresarea și avansul substanțial al populației abia în deceniul trei: excedentul natural între 1821-1830 a fost de 131 de locuitori, față de numai 13 între 1811-1820⁶. Același excedent natural mai mare între 1821-1830 față de unul mai modest în deceniul anterior a fost sesizat și în cazul altei localități din regiment, și anume în satul Șanț⁷.

În perioada următoare, 1830-1850, populația regimentului a crescut doar cu 12,1%, respectiv cu 0,6% anual, sporul real numeric fiind de 4.217 locuitori. Creșterea s-a situat peste cea a Transilvaniei, care a sporit între 1831-1850 numai cu 7,6%, deci cu 0,4% anual⁸. În această secvență temporală s-au înmulțit preocupările referitoare la asigurarea unor condiții prielnice sporirii populației, în vederea existenței în primul

⁴ *Ibidem*, p. 96; A. Cservény, *Cronica calamităților și epidemiilor din Ardeal, Banat și teritoriile mărginașe de la 1007-1872 (Din izvoare ungurești)*, Cluj, 1934, p. 21.

⁵ I. Pop, „Calendarul muncilor agricole gospodărești la grănicerii năsăudeni”, în *File de istorie*, IV, 1976, p. 313-326.

⁶ Arhivele Statului Bistrița, *Colecția registrelor de stare civilă*, Gledin, nr. 477-482 (în continuare se va prescurta ASB, CRSC).

⁷ R. Cressin, „Monografia comunei Șanț. Materiale privitoare la statistica demografică și economică a comunei”, în *Sociologie românească*, I, 1936, nr. 5, p. 21.

⁸ M. Miklós, „Lélekszámadatok a történeti magyarországra vonatkozóan az 1772-1869 évekből”, în *Történeti statisztikai közlemények*, 1, 1957, p. 40-42.

rând a unui număr cât mai mare de persoane apte pentru serviciul militar. Colaborarea dintre autoritățile militare și cele bisericești relevă, în prelungirea populaționismului iluminist, o adevărată politică demografică⁹. Nu au lipsit însă între 1830-1850 o serie de factori care au obstrucționat dezvoltarea normală a populației. Enumerăm aici epidemiile de holeră din 1831-1832, 1836 și 1848-1849, care au ridicat nivelul mortalității peste media celorlalți ani. Epidemiile (contemporanii au considerat-o pe cea din anul 1848 ca fiind cea mai virulentă în zonă¹⁰) nu au afectat în mod uniform toate localitățile regimentului. În unele sate mai izolate s-au înregistrat relativ puține cazuri de holeră, în altele dimpotrivă, un număr mare. La fel de grave au fost și alte epidemii locale, așa cum a fost cazul epidemiei de vărsat din anul 1841 din satele Susenii Bărgăului și Mijlocenii Bărgăului, când majoritatea dintre cei decedați au fost copii sub 5 ani. În același timp, evenimentele din cursul revoluției de la 1848-1849 au modificat echilibrul demografic, atât prin victimele umane, cât și prin distrugerile provocate cu ocazia luptelor din zonă¹¹. De altfel, și în alte părți ale Transilvaniei mortalitatea a cunoscut cote foarte ridicate în deceniul 1841-1850 datorate atât unor epidemii locale, cât și evenimentelor revoluționare¹².

Tabelul nr. 2. Evoluția mortalității din 3 sate între 1830-1850¹³

Localitatea	1830	1831	1832	1833	1834	1835	1836	1837	1841	1842	1847	1848	1849
Susenii Bărgăului	15	15	13	13	26	11	28	17	37	12	13	35	47
Mijlocenii Bărgăului	27	18	16	23	17	15	32	12	48	12	18	40	35
Gledin	26	17	22	12	16	9	22	24	17	16	19	38	30

⁹ Autoritățile militare centrale și locale au emis mai multe ordonanțe și instrucțiuni pentru menținerea sănătății și a curățeniei; autoritățile bisericești au permis și în timpul posturilor religioase să se consume carne și alte alimente prohibite prin canoanele religioase. Se constatare cu ocazia epidemiei de holeră din anul 1836 că mulți locuitori din zonă consumau fructe necoapte, slăbindu-se rezistența organismului la boală. De aceea, printr-o circulară a vicarului s-a comunicat preoților să nu respecte postul și să consume alimente interzise de obicei. De asemenea, s-a acționat în comun pentru limitarea avorturilor și a pruncuciderilor, arătându-se într-o circulară a vicarului I. Marian din 12 martie 1840 că „în ținut e loc larg pentru a putea trăi de 10 ori mai mulți oameni decât sunt”. Vezi Șt. Buzilă, „Documente bisericești”, în *Arhiva Someșană*, 17, 1933, p. 248; 18, 1936, p. 407-409; Șt. Imreh, „Directive și ordonanțe sanitare consemnate în vechile protocoale sătești din Transilvania”, în vol. *Momente din trecutul medicinei. Studii, note și documente*, sub red. dr. G. Brătescu, București, 1983, p. 209-216.

¹⁰ *Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nr. 70, p. 291; E. Dăianu, *Cronica anului 1848*, Sibiu, 1898, p. 119.

¹¹ Numai în Monor au fost împușcați de către trupele maghiare, la 28 februarie 1849, 28 de bărbați civili, plus alți trei ridicați și executați la Cluj. S-au adăugat impozitul de război de 1.333 florini, plătit de sat, cotele de cereale, cartofi, furaje etc. Vezi I. Pop, L. Moldovan, „Frământări sociale în Monor după desființarea graniței militare”, în *File de istorie*, II, 1974, p. 251; I. Bureacă, „Câteva aspecte particulare specifice evenimentelor din anii 1848-1849 în județul Bistrița-Năsăud”, în idem, IV, 1976, p. 342-345; ASB, *Fond Regimentul II românesc de graniță*, dosar 84/1850, f. 1-84, și ASB, *Fond Iuliu Marțian*, nr. XXIII/58.

¹² Natalia Giurgiu, „Populația Transilvaniei la sfârșitul sec. al XVIII-lea și la începutul sec. al XIX-lea”, în *Populație și societate*, vol. I, sub red. Șt. Pascu, Cluj, 1972, p. 117-118.

¹³ ASB, CRSC, Susenii Bărgăului nr. 1215-1218; Mijlocenii Bărgăului, nr. 686, 687; Gledin, nr. 489-494.

În perioada care a urmat desființării regimentului și până la primul război mondial, populația celor 44 de localități s-a situat pe o curbă de creștere foarte ridicată, întreruptă doar de stagnarea din deceniul opt (vezi graficul nr. 1 și tabelul nr. 1). Deși cele 44 de localități nu au mai fost o unitate administrativă distinctă, zona a avut o evoluție demografică specifică. De la 39.092 locuitori câți erau consemnați în 1850, populația a urcat în anul 1910 până la 74.820 locuitori, ceea ce înseamnă un spor net de 35.728 noi locuitori. Procentual, populația a crescut între cele două limite enunțate anterior cu 91,4%, respectiv cu 1,5% anual. Sensul ascendent al creșterii populației poate fi asociat și cu transformările survenite în dimensiunile celor 44 de localități între 1850 și 1910. Conform tabelului nr. 3, a scăzut numărul și ponderea satelor mici și mijlocii, paralel cu dezvoltarea așezărilor mari și foarte mari (acestea reprezentau în anul 1910 peste 68% din total). Creșterea nu s-a datorat exclusiv desființării graniței militare, cauzele avântului demografic fiind mai complexe. De aceea, se impune abordarea pe secvențe temporale mai restrânse, pentru a identifica factorii ce au determinat o anume evoluție demografică în timp.

Tabelul nr. 3. Evoluția dimensiunii celor 44 de localități între 1850-1910

An	Mărime	0-500 loc.	500-1.000 loc.	1.001-2.000 loc.	peste 2.001 loc.
1850	Număr	9	21	12	2
	%	20,4	47,7	27,2	4,6
1910	Număr	1	13	18	12
	%	2,2	29,5	40,9	27,3

Între 1850 și 1857, populația zonei a sporit cu 3.757 locuitori, ceea ce este echivalent cu o creștere cu 9,6%, respectiv cu 1,4% anual, situându-se peste nivelul de creștere al Transilvaniei între cele două recensământuri¹⁴. Schimbările în sens capitalist ale proprietății grănicerești după legea de reorganizare a graniței din 1850, prin care s-a șters caracterul feudal al posesiei grănicerești asupra pământului prin transformarea ei în proprietate efectivă¹⁵, efectele psihologice benefice ale desființării obligațiilor militare grănicerești după 1851 etc. au fost elemente ce au stimulat procesul de înmulțire a populației. S-au constatat în epocă și influențe negative asupra dezvoltării normale a populației datorită războiului Crimeii, cu toate implicațiile economice, militare și psihologice corespunzătoare. De altfel, populația întregii Transilvanii a cunoscut între 1853-1855 o scădere cu 0,26%¹⁶.

Perioada următoare, cuprinsă între recensământurile din 1857 și 1869, s-a dovedit a fi extrem de favorabilă progresului demografic. Sporul de 9.207 locuitori, echivalent unei creșteri cu 21,5%, respectiv 1,7% anual, a reprezentat cea mai mare creștere înregistrată între două recensământuri până la primul război mondial. Nivelul de creștere al celor 44 de localități a fost superior altor regiuni din Transilvania; de exemplu, populația județului Cluj a cunoscut în aceeași perioadă o creștere cu numai

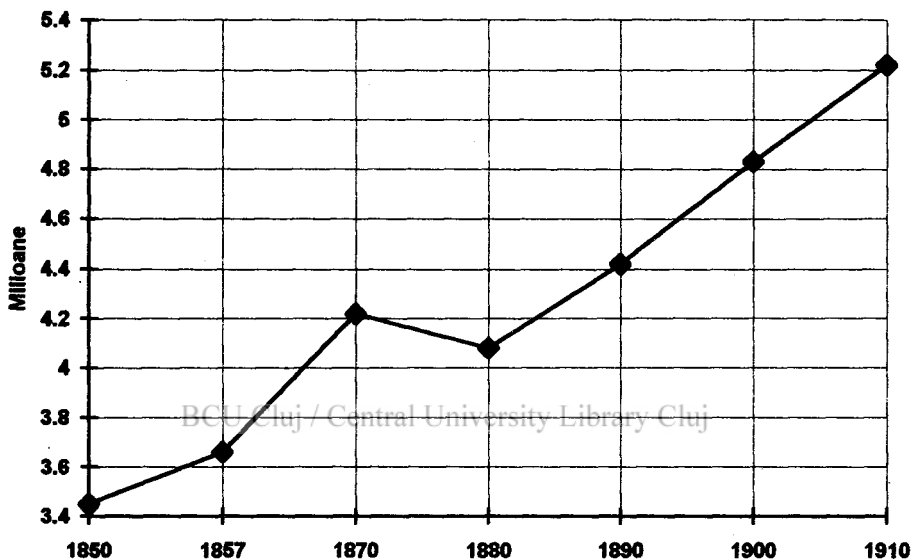
¹⁴ T. Morariu, *Entwicklung der bevölkerungsdichtigkeit Siebenbürgens während der Jahre 1840-1930*, București, 1940, p. 28.

¹⁵ V. Șotropa, *Districul grăniceresc năsăudean și locul său în lupta pentru progres social și libertate națională a românilor din Transilvania*, Cluj-Napoca, 1975, p. 257.

¹⁶ I. I. Adam, I. Pușcaș, *Izvoare de demografie...*, p. 211.

16,5%¹⁷. Avansul demografic al zonei s-a datorat atât unor cauze obiective generale, cât și unor condiții particulare, specifice zonei. Primele două decenii după revoluția pașoptistă au constituit pentru Transilvania perioada de trecere de la structuri feudale la cele cu caracter capitalist, integrarea ei în circuitul producției de mărfuri al monarhiei, care a luat o amploare remarcabilă în acei ani¹⁸. Ca urmare a extinderii investițiilor forestiere după revoluția de la 1848, au avut loc importante deplasări ale populației de la câmpie spre zonele de deal și de munte. Procesul s-a desfășurat și

Graficul nr. 2. Dinamica populației Transilvaniei între 1850–1910

anterior, însă la proporții mult mai reduse. Multe dintre localitățile fostului regiment năsăudean erau situate într-o regiune montană unde exploatarea forestieră se aflau abia la început. Astfel, ele au beneficiat de surplusul de populație care a imigrat de la câmpie în căutare de noi locuri de muncă¹⁹. Existența între 1861-1876 a districtului autonom românesc al Năsăudului a reprezentat, din punct de vedere politico-administrativ, un cadru favorabil pentru progresul demografic al românilor, care formau aproape în exclusivitate populația zonei.

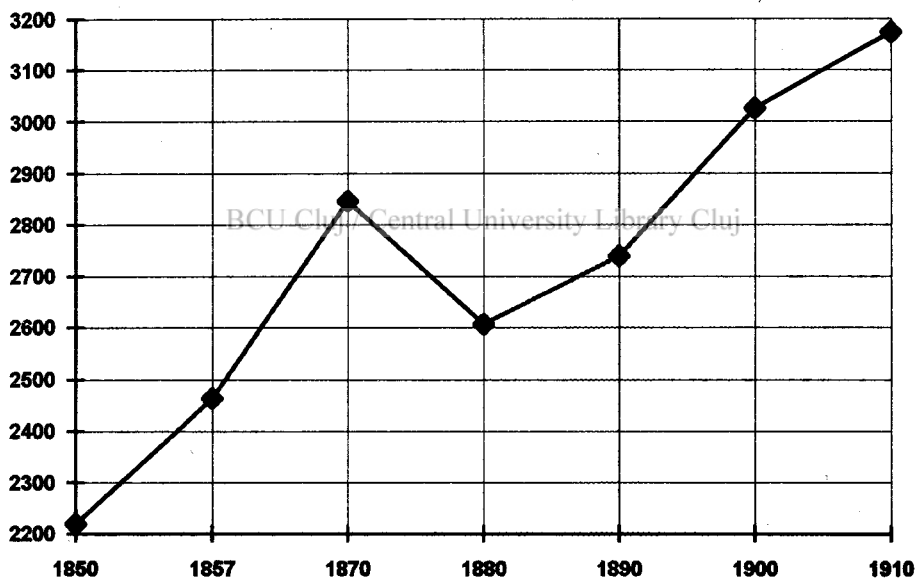
¹⁷ A. Egyed, „Situția demografică a județului Cluj între anii 1857-1910”, în vol. *Civilizație medievală și modernă românească. Studii istorice*, îngrijit de N. Edroiu, P. Teodor, A. Răduțiu, Cluj-Napoca, 1985, p. 176.

¹⁸ Idem, „Transformări în structura societății din Transilvania în primele două decenii de după revoluția de la 1848”, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie din Cluj*, XXIX, 1989, p. 187-200.

¹⁹ P. Boca, „Aspecte privind demografia istorică din județul Bistrița-Năsăud între anii 1720-1977”, în *Populație și societate*, vol. IV, sub red. Șt. Pascu, Cluj-Napoca, 1980, p. 114 și R. Cressin, „Monografia comunei Șanț...”, p. 22 sq.

Deceniul opt a constituit în general o perioadă fie de regres, fie de stagnare demografică pentru aproape toate localitățile studiate (vezi graficul nr. 6). Sporul net între 1870-1880 pentru cele 44 de localități a fost de numai 431 locuitori, corespunzător unei creșteri aproape nesemnificativă, cu 0,8% pentru tot deceniul. În aceeași perioadă, populația întregii Transilvanii a înregistrat o scădere cu 3,2%²⁰ (vezi și graficul nr. 2). Una dintre cauzele principale ale declinului demografic din deceniul opt a fost epidemia de holeră din anii 1872-1873, care a afectat în proporții variate întreaga monarhie. Firește, și în localitățile din zona pe care o investigăm holera a ridicat nivelul mortalității peste media celorlalți ani, chiar dacă în unele sate s-au semnalat mai puține cazuri de decese datorate epidemiei. Astfel, în Mijloceni Bârgăului, din 52 de decese înregistrate în 1873, 41 s-au datorat holerei, în Feldru 102 decedați din cauza epidemiei dintr-un total de 154, în timp ce la Susenii Bârgăului

Graficul nr. 3. Dinamica populației din Gledin, Susenii Bârgăului și Mijloceni Bârgăului între 1850-1910

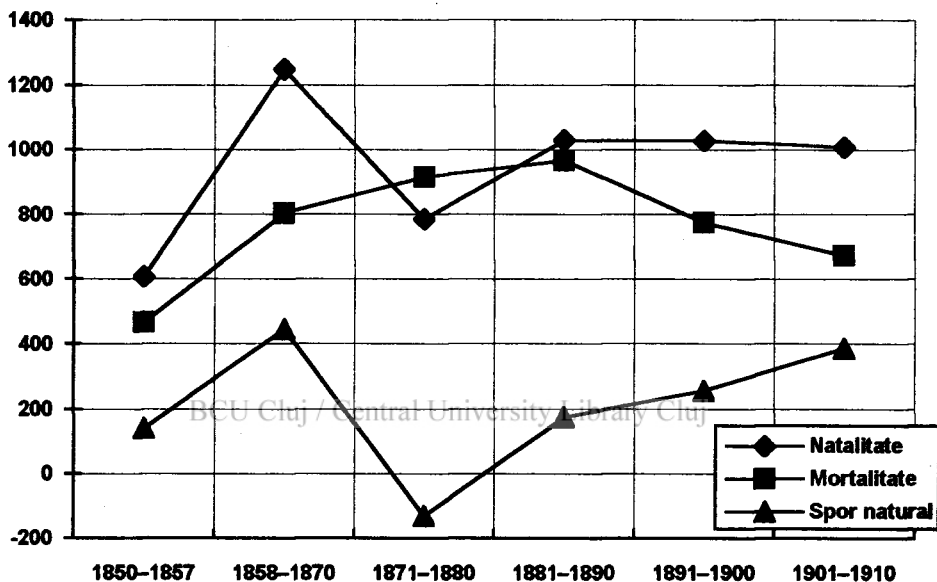
holera a făcut doar 11 victime din totalul de 41 de decese consemnate în 1873, iar la Gledin doar 2 persoane au decedat din cauza holerei (din totalul de 41 de decese)²¹. Districtul năsăudean s-a numărat de altfel printre zonele cu cel mai redus indice de mortalitate în anul 1873, comparativ cu alte comitate din Transilvania sau Ungaria. Dincolo de amplasarea mai izolată a unor sate, și organizarea sanitară a districtului a

²⁰ A. Egyed, „Situafja demografică a județului Cluj...”, p. 177.

²¹ ASB, CRSC, Mijloceni Bârgăului, nr. 686, 687; Feldru, nr. 438-440; Susenii Bârgăului, nr. 1215-1218; Gledin, nr. 489-494.

contribuit probabil la o asemenea situație mai favorabilă²². Depresiunea demografică din deceniul opt a avut și alte cauze obiective, precum criza financiară și industrială din monarhie, recoltele slabe consecutive ale căror efecte s-au resimțit până prin 1879²³. Pe acest fond, unele epidemii locale (de difterie, variolă, tuse convulsivă etc.) care s-au manifestat în 1874, 1876, 1879, au agravat nivelul mortalității, determinând pierderi umane serioase, în special la populația tânără și foarte tânără²⁴.

Graficul nr. 4. Mișcarea naturală a populației din Gledin, Susenii Bârgăului și Mijlocenii Bârgăului între 1850–1910

Refacerea potențialului uman al zonei a avut loc abia după 1880. Până la recensământul din 1890, populația celor 44 de localități a crescut cu 6.312 locuitori, adică cu 12%, respectiv 1,2% anual. În deceniul următor, 1891-1900, populația a continuat să crească, înregistrându-se un spor net de 8.681 locuitori, echivalent unei creșteri cu 14,7%, respectiv cu 1,4% anual. Înviorarea vieții economice după 1880, extinderea exploatărilor forestiere montane, organizarea mai eficientă a luptei antiepidemice, creșterea terenurilor de cultură în întreaga Transilvanie și, implicit,

²² L. Mădai, „Les crises de mortalité en Europe dans la deuxième moitié du XIX-e siècle”, în vol. *Historisch-demographische mitteilungen*, red. J. Kovácsics, Budapest, 1976, p. 102; T. Ghițan, O. Filipoiu, „Organizarea sanitară a districtului autonom românesc al Năsăudului între anii 1861-1876”, în vol. *Momente din trecutul medicinei...*, p. 411-413.

²³ *Istoria României*, vol. IV, București, 1964, p. 651sq; Á. Egyed, „Situația demografică a județului Cluj...”, p. 178; D. F. Good, *The Economic Rise of the Habsburg Empire 1750-1914*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1984, p. 86.

²⁴ ASB, CRSC, Mijlocenii Bârgăului, nr. 1215-1218; Feldru, nr. 438-440; P. Boca, I. Moldovan, „Populația județului Bistrița-Năsăud între anii 1870-1970”, în *File de istorie*, 3, 1974, p. 287.

obținerea unor recolte mai bune, au facilitat dezvoltarea populației²⁵. Scăderea pentru un timp a mortalității după anul 1880, paralel cu menținerea natalității la un nivel ridicat (vezi graficul nr. 4) sunt aspecte definitorii ale tranziției – sau revoluției – demografice, proces detectabil atât în Transilvania, cât și în teritoriile extracarpătice la sfârșitul sec. al XIX-lea²⁶. Firesc, au existat și excepții de la acest proces, sesizabile în unele localități ale zonei studiate, însă caracteristica esențială a etapei a fost progresul demografic. Între 1900-1910, deși populația zonei s-a menținut pe o linie ascendentă, nivelul a rămas inferior față de deceniile anterioare. Sporul net pentru cele 44 de localități a fost de 7.340 locuitori, reprezentând o creștere doar cu 10,9%, respectiv 1,1% anual. Creșterea populației în condițiile unui spor natural corespunzător, a fost diminuată de emigrările care s-au înmulțit vertiginos după 1900, atât în regiunea de care ne ocupăm, cât și în restul Transilvaniei. Numai în satul Șanț numărul celor emigrați între 1901-1910 a reprezentat aproximativ 17% din totalul populației satului²⁷.

Alături de privirea de ansamblu asupra populației districtului năsăudean după revoluția pașoptistă până în preajma izbucnirii primului război mondial, studiul de caz pentru fiecare localitate permite reconstituirea evoluției locale, relevarea unor particularități care au ținut de un anumit cadru natural, social, economic și mental. Se evidențiază astfel, între 1850-1910, localități cu o creștere spectaculoasă a populației, rezultat conjugat atât al unui excedent natural pozitiv, cât și al unor imigrări din satele de câmpie: Poieni, Găureni, Suplai, Coșbuc, Telciu etc., unde creșterea a depășit 100%. Pentru o altă categorie de localități, a fost caracteristică menținerea evoluției populației în cadrul excedentului natural, cu ușoare variațiuni: Mijlocenii Bârgăului, Susenii Bârgăului, Zagra, Runc etc. (creșterea s-a situat între 25-100%). În sfârșit, unor localități le-a corespuns o oscilație permanentă marcată de o stagnare și chiar un regres demografic: Gledin, Mărișelu, Șieut etc. Analiza tabelului nr. 4, referitor la ratele natalității, mortalității și sporului natural din 3 localități, confirmă evoluția variată a localităților din district.

Tabelul nr. 4. Evoluția natalității, mortalității și a sporului natural între 1851-1910 (la 1.000 locuitori)

Perioada	Gledin			Susenii Bârgăului			Mijlocenii Bârgăului		
	R _N	R _M	R _{SN}	R _N	R _M	R _{SN}	R _N	R _M	R _{SN}
1851-1857	29,4	22,0	7,4	34,2	31,2	3,0	36,0	23,1	12,9
1858-1870	34,0	22,4	11,6	43,0	27,6	15,4	36,9	20,5	16,4
1871-1880	25,3	29,7	-4,4	33,9	38,2	-4,3	29,0	32,0	-3,0
1881-1890	32,2	32,2	0,0	39,1	28,9	10,2	44,3	35,3	9,0
1891-1900	28,8	25,7	3,1	38,5	29,2	9,3	39,7	26,1	13,6
1901-1910	21,4	18,3	3,1	37,9	22,3	15,6	36,9	23,0	13,9
1851-1910	28,5	25,1	3,4	37,8	29,6	8,2	37,1	26,7	10,4

R_N = rata natalității; R_M = rata mortalității; R_{SN} = rata sporului natural.

²⁵ Ion Enescu, Iuliu Enescu, *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul din punct de vedere agricol, cultural și economic*, București, 1915, p. 29; C. Todea, „Contribuții la cunoașterea demografiei istorice a Transilvaniei”, în *Revista de Statistică*, 22, 1973, nr. 6, p. 83.

²⁶ Á. Egyed, „Situția demografică a județului Cluj...”, p. 179; E. Mesaroș, „Cu privire la revoluția demografică în România (sec. XIX-XX)”, în *Revista de Statistică*, 22, 1973, nr. 8, p. 41-46.

²⁷ R. Cressin, „Monografia comunei Șanț...”, p. 23; Á. Egyed, „Emigration of Transylvanian peasants at the Beginning of the 20th Century”, în *Nouvelles études d'histoire*, vol. 5, București, 1975, p. 251-258; I. I. Adam, „Considération sur l'exode de la population de Transylvanie entre 1899 et 1913, basées sur la statistique officielle des émigrations”, în *Populație și societate*, vol. 4, Cluj-Napoca, 1980, p. 202-210.

Astfel, unele localități precum Mijlocenii Bârgăului și Susenii Bârgăului au avut o rată de natalitate destul de ridicată (37,1‰ și respectiv 37,8‰), comparativ cu alte zone din monarhie sau de pe continent. În Anglia, între 1850-1910, rata brută de natalitate a fost de aproximativ 32‰, în Franța de numai 24‰, iar în Ungaria în jur de 40‰²⁸. Satul Gledin, cu o rată brută a natalității de numai 28,5‰, ilustrează o altă realitate demografică, detectabilă în alte câteva localități din zona studiată. Pe de altă parte, în satele districtului năsăudean am întâlnit și o rată brută a mortalității destul de mare (în medie între 25-30‰), spre deosebire de regiunile mai dezvoltate de pe continent, unde rata mortalității varia în jurul a 20‰²⁹. Condițiile de viață din țara noastră, nivelul scăzut al asistenței sanitare (la începutul sec. XX, în Transilvania reveneau 4.824 locuitori la un medic, 1.435 locuitori la o moașă și 9.467 locuitori la o farmacie³⁰), perpetuarea unor prejudecăți și practici populare în legătură cu tratarea unor boli etc. au determinat menținerea unei rate de mortalitate destul de ridicată. Epidemiile, atât cele cu o largă extensiune geografică, cât și cele locale, au zdruncinat echilibrul demografic al satelor prin crizele de mortalitate provocate. De fiecare dată însă, cu mici excepții, populația a găsit resurse să refacă pierderile suferite cu ocazia epidemiilor și a bolilor repetate. În general, o caracteristică a regimului demografic din secolele anterioare a fost alternarea creșterilor și a descreșterilor, posibilitatea lui de a-și reveni pe termen scurt³¹. În acest sens este elocvent exemplul satului Feldru: nivelul mortalității în anii 1873 și 1877 a depășit de 2-3 ori pe cel al celorlalți ani, datorită epidemiilor de holeră și tuse convulsivă. Concomitent, numărul căsătoriilor încheiate în acești ani a fost aproape dublu față de media anilor precedenți. Aceasta a influențat decisiv numărul nașterilor din anii imediat următori: anii 1874 și 1878 s-au detașat printr-o creștere bruscă a ratei natalității³². Fenomenul de autoreglare demografică prin restabilirea potențialului uman afectat de războaie sau calamități se poate observa pentru întreg secolul XIX analizând mișcarea naturală a populației din Susenii Bârgăului, Mijlocenii Bârgăului și parțial Gledin.

În continuare vom aborda câteva aspecte referitoare la instituția familiei în regimentul năsăudean în sec. al XIX-lea. Până la 1851, autoritățile militare și-au rezervat dreptul de a autoriza și controla căsătoriile, asociindu-și în acest scop și forurile ecleziastice. Atenția acordată de către autoritățile militare problemei era justificată, deoarece căsătoria în graniță implica numeroase consecințe de ordin juridic în legătură cu domiciliul, reunirea sau împărțirea sesiilor etc. Intrarea soțului după căsătorie pe sesia miresei trebuia aprobată de Comanda generală din Sibiu, în timp ce în cazul mariajelor obișnuite, când soția trecea pe sesia soțului sau a familiei

²⁸ P. Guillaume, J. P. Poussou, *Démographie historique*, A. Collin, Paris, 1970, p. 273; J. Rédei, *A születések és a halálözások alakulása a XIX és XX században Európában és Magyarországon*, Budapest, 1960, p. 16-17.

²⁹ P. Guillaume, J. P. Pousou, *Démographie historique*, p. 269.

³⁰ Ion Enescu, Iuliu Enescu, *Ardealul, Banatul...*, p. 13.

³¹ F. Braudel, *Structurile cotidianului: posibilul și imposibilul*, vol. I, București, 1984, p. 98; Gh. Brătescu, „Epidemiile și consecințele lor demografice”, în *Revista de istorie*, 37, 1984, nr. 5, p. 434.

³² ASB, CRSC, Feldru, nr. 428-440.

acestui, aprobarea de căsătorie era eliberată de conducerea regimentului³³. Autoritățile permiteau intrarea soțului pe sesia soției doar atunci când pe sesia de unde pleca mirele rămâneau suficiente persoane masculine apte să asigure continuitatea prestării sarcinilor grănicerești. Aceasta a influențat mobilitatea căsătoriilor din satele studiate. Ca urmare a războaielor napoleoniene, populația masculină a regimentului a cunoscut o perioadă de diminuare, manifestată atât prin reducerea numerică, cât și prin scăderea proporției bărbaților tineri. În atare condiții, numărul soților din Susenii Bârgăului, de exemplu, care au părăsit sesia familiei și au intrat pe sesia miresei a fost foarte mic până în deceniul trei al sec. al XIX-lea, în vreme ce numărul femeilor care s-au stabilit pe sesia soțului era foarte mare. De asemenea, în cazul căsătoriilor exogame, numărul femeilor din alte sate care au intrat pe sesia soțului din Susenii Bârgăului, în urma căsătoriei, a depășit cu mult, până către 1830, numărul bărbaților din alte localități așezați pe sesia soțiilor din Susenii Bârgăului. După 1830, proporția s-a inversat, numărul bărbaților care au încheiat căsătorii exogame a devenit predominant³⁴. În legătură cu exogamia, autoritățile militare au încercat să impună ca tinerii ce se căsătoreau să fie din același sat, pentru a evita formarea de sesii grănicerești extinse în 2 sate și prin urmare grăniceri cu interese economice în exteriorul propriei comunități³⁵. De aceea, înainte de desființarea graniței militare, numărul căsătoriilor exogame din Susenii Bârgăului nu a fost prea ridicat, abia după 1851 s-a putut constata o sporire a acestora, aspect detectabil și în alte localități din zonă³⁶. Colaborarea dintre autoritățile militare și cele bisericesti în domeniul legislației matrimoniale și a supravegherii moralității grănicerilor viza în ultimă instanță dezvoltarea optimă a regimentului grăniceresc din punct de vedere economic, moral și sanitar. Pentru a obține autorizația de căsătorie, mirele trebuia să fi plantat un anumit număr de pomi fructiferi, iar viitorii miri erau chestionați în legătură cu cunoașterea lucrărilor agricole și casnice³⁷.

O privire aparte trebuie acordată organizării familiilor grănicerești în sistemul comunității de casă. Deși în regulamentul elaborat în anul 1766 nu era prevăzută comuniunea de casă, autoritățile militare au reușit totuși să impună în prima jumătate a sec. al XIX-lea o asemenea formă de organizare, specifică de altfel și celorlalte regimente grănicerești din Transilvania³⁸. Astfel, în anul 1813, în regimentul năsăudean existau 4.473 familii cu un total de 29.693 locuitori, revenind aproximativ 6,6 membri/familie. Această familie corespundea însă unei comunități de casă, adică unei comunități de purtare a sarcinilor publice³⁹. Eforturile autorităților de extindere a sistemului comuniunii de casă au progresat, deoarece în anul 1830 existau în cadrul

³³ V. Șotropa, *Districtul grăniceresc năsăudean...*, p. 203sq.

³⁴ ASB, CRSC, Susenii Bârgăului, nr. 1211-1213.

³⁵ V. Șotropa, *Districtul grăniceresc năsăudean...*, p. 204.

³⁶ ASB, CRSC, Susenii Bârgăului, nr. 1211-1213; Feldru, nr. 43-47; Gledin, 484-487.

³⁷ V. Șotropa, *Districtul grăniceresc năsăudean...*, p. 205; Șt. Buzilă, „Documente bisericesti”, în *Arhiva Someșană*, 18, 1936, p. 425.

³⁸ N. Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, 1986, p. 107; Șt. Imreh, „Conscripția grănicerilor transilvăneni din anul 1810”, în vol. *Sub semnul lui Clio. Omagiu Acad. Prof. Ștefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 93sq.

³⁹ I. I. Adam, I. Pușcaș, *Izvoare de demografie...*, p. 46.

regimentului 4.229 familii, 6.844 perechi căsătorite și un total de 34.875 locuitori (reveneau acum 8,2 membri/familie-comuniune)⁴⁰. În sprijinul ideii referitoare la generalizarea sistemului comuniunii de casă în regimentul năsăudean poate fi invocat ca argument existența tipului de „casă dublă” care era locuită de 2 familii, de obicei înrudite între ele. Probabil acest tip de casă s-a cristalizat în prima jumătate a sec. al XIX-lea, când a fost introdus aici sistemul comuniunii de casă⁴¹. O asemenea formă de organizare a societății, fără tradiție în zonă, nu a ajuns să fie o instituție agreată, fiind mereu criticată de grănicerii români. În procesul-verbal al comisiei economice a regimentului din 20 aprilie 1840, delegații celor 44 de localități grănicerești au arătat că „sila la gospodăria comună este un mare defect” din cauza certurilor și a rivalităților permanente, solicitând revenirea la familii mici, după modelul familiilor săsești din jurul Bistriței⁴². După desființarea graniței militare în 1851, revenirea la sistemul familiilor monogame s-a desfășurat rapid și firesc, încât la recensământul din 1857 reveneau în zonă doar 4,4 locuitori/familie, număr ce s-a menținut aproape constant până în preajma izbucnirii primului război mondial⁴³.

Tabelul nr. 5. Structura populației pe sexe între 1803-1910

Sexul	1803		1813		1900		1910	
	Număr	%	Număr	%	Număr	%	Număr	%
Bărbați	14.231	48,4	14.191	47,8	35.287	52,3	38.699	51,7
Femei	15.173	51,6	15.502	52,2	32.193	47,7	36,121	48,3

Tabelul nr. 5 permite observarea tendinței de diminuare a ponderii bărbaților între 1803-1813, de la 48,4% la 47,8%, consecință imediată a războaielor napoleoniene. Până la sfârșitul secolului al XIX-lea, echilibrul numeric dintre sexe a fost restabilit și chiar s-a inversat raportul în favoarea bărbaților. La aceasta a contribuit puternicul curent de imigrare în zonă sesizat după 1850, când au demarat masiv exploatările forestiere. Firesc, între cei imigrați din regiunile de câmpie, bărbații au dominat din punct de vedere numeric. Totuși, între 1900 și 1910, ca urmare a curentului de emigrare declanșat în toată Transilvania la începutul sec. XX, numărul bărbaților a început să scadă, deși era menținută o ușoară superioritate față de femei⁴⁴.

Tabelul nr. 6. Structura populației pe stare civilă între 1830-1910

An	Căsătoriți		Necăsătoriți		Văduvi		Divorțați	
	Număr	%	Număr	%	Număr	%	Număr	%
1830	13.688	39,20	21.187			60,80	–	–
1900	28.548	42,30	35.144	52,10	3.765	5,60	53	0,08
1910	31.356	41,90	39.137	52,30	4.198	5,60	129	0,20

⁴⁰ J. H. Benigni von Mildenberg, *Statistische skizze...*, p. 17.

⁴¹ V. Șotropa, *Districtul grăniceresc năsăudean...*, p. 212.

⁴² *Ibidem*, p. 214; V. Șotropa, „Un act memorabil”, în *Arhiva Someșană*, 12, 1930, p. 152 sqq.

⁴³ *Bevölkerung und Viehstand von Siebenbürgen nach der zählung von 31 October 1857*, Wien, 1859, p. 2-5.

⁴⁴ *Vezi MStK.Ús*, 42 kötet, Budapest, 1912.

Aspecte interesante se desprind și din tabelul nr. 6, referitor la evoluția structurii pe stare civilă a populației din cele 44 de localități. Astfel, se poate constata creșterea de la 1830 la 1900 a proporției celor căsătoriți, rezultat firesc al ameliorării progresive a condițiilor de viață. După 1900, numărul căsătoriților a început să scadă, și datorită faptului că majoritatea emigranților erau tineri (suficiența sperau ca la întoarcere, cu banii economisiți, să poată cumpăra pământ suficient pentru a putea să-și întemeieze o familie). Ponderea necăsătoriților și a văduvilor nu a înregistrat modificări substanțiale; în schimb, semnificativă pentru o nouă atitudine mentală și demografică a individului a fost dublarea între 1900-1910 a proporției divorțaților. Din păcate, la nivelul actual al informației, nu dispunem de date privind structura pe grupe de vârstă a populației din cele 44 de localități în cursul sec. al XIX-lea, Oricum, pentru intervalul 1900-1910, se remarcă un început de îmbătrânire a populației prin scăderea ponderii populației tinere (0-14 ani) de la 35,1% la 34,1%, paralel cu o ușoară creștere a populației bătrâne (peste 60 de ani) de la 8,5% la 8,9%. Totuși, populația celor 44 de localități a prezentat o proporție mai mare a populației tinere comparativ cu alte regiuni din Transilvania sau chiar cu media întregii provincii⁴⁵.

Cercetarea evoluției structurii etnice a populației districtului năsăudean între 1830-1910 permite relevarea unor concluzii importante în legătură cu politica demografică promovată în Transilvania de către autoritățile imperiale și mai ales cele de la Budapesta. În primul rând, proporția românilor a scăzut de la 98,4% în anul 1830, la 89% în anul 1910, deși aproape toate sursele epocii afirmă prolificitatea sporită a românilor față de celelalte naționalități⁴⁶ (vezi tabelul nr. 7). Creșterea ponderii populației germane și maghiare este explicabilă dacă se iau în considerare câteva aspecte ale politicii demografice ale guvernului ungar: trimiterea de funcționari străini într-o regiune aproape exclusiv românească, colonizarea de muncitori străini, sprijin economic preferențial pentru maghiari etc.⁴⁷, în special după 1875, când s-a intensificat politica de maghiarizare forțată a naționalităților. Stabilirea în a doua jumătate a sec. al XIX-lea a unui număr mare de evrei în întreaga zonă nord-vestică a Transilvaniei a contribuit la diminuarea proporției etnice a românilor din districtul năsăudean. Mulți dintre evreii emigrați din Galiția și Rusia, ca urmare a persecuțiilor la care erau supuși, s-au stabilit în părțile nordice ale provinciei, acceptând limba și cultura maghiară⁴⁸. Caracteristicul românesc al zonei nu a putut fi alterat, zona fiind una dintre cele mai compacte teritorii cu populație românească. De altfel, confesiunile ortodoxă și greco-catolică, ambele fiind în proporție covârșitoare ale românilor, au reprezentat cel mai mare număr în structura confesională a zonei între 1830-1910 (vezi tabelul nr. 7).

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ T. Morariu, *Entwicklung der...*, p. 28.

⁴⁷ I. Russu-Șirianu, *Românii din statul ungar (statistică, etnografie)*, 1904, p. 165; V. Jinga, „Prefaceri și orientări ale burgheziei române”, în *Conferințele extensiunii academice*, vol. III, Cluj, 1937-1938, p. 97; *Histoire de la Hongrie des origines à nos jours*, publié sous la direction de E. Paményi, Budapest, 1974, p. 387.

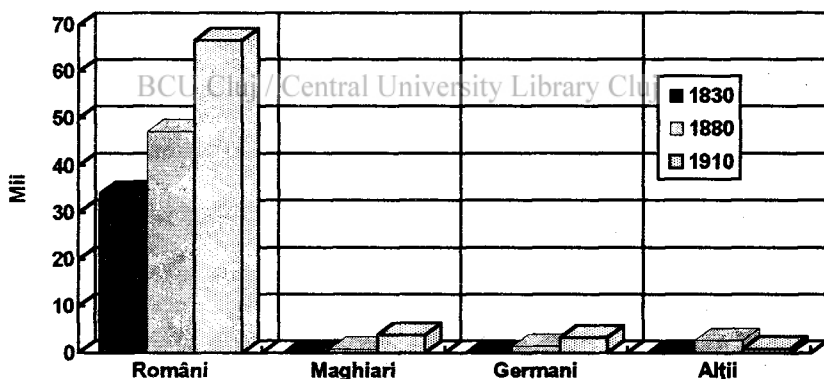
⁴⁸ G. Zikeli, *Bistriz zwischen 1880 und 1950. Erinnerungen eines Buchdruckers*, Verlag Südostdeutsches, Kulturwerk, München, 1989, p. 84; V. Jinga, „Prefaceri și orientări...”, p. 96.

Tabelul nr 7. Structura etnică și confesională între 1830-1910

Etnia și confesiunea	1830		1880		1910	
	Număr	%	Număr	%	Număr	%
Români	34.328	98,4	47.287	90,1	66.617	89,0
Maghiari	72	0,2	869	1,6	3.953	5,3
Germani	206	0,6	1.536	2,9	3.351	4,5
Alte etnii	269	0,8	2.795	5,4	899	1,2
Ortodocși	5.810	16,7	6.879	13,1	9.126	12,2
Greco-catolici	28.748	82,4	42.686	81,3	58.119	77,7
Romano-catolici	202	0,6	1.217	2,3	2.632	3,5
Evangelici-luterani			187	0,4	321	0,4
Reformați	115	0,3	153	0,3	575	0,8
Mozaici	–	–	1.316	2,5	4.016	5,4
Alte confesiuni	–	–	49	0,1	31	0,04

La sfârșitul acestor sumare considerații, se poate afirma că populația din fostul regim grăniceresc năsăudean a avut în cursul sec. al XIX-lea o evoluție distinctă. Până la 1851, dinamica populației și relațiile matrimoniale au fost marcate de obligațiile ce decurgeau din existența regimului militar. După desființarea graniței militare, creșterea demografică a fost mereu ascendentă (cu excepția deceniului opt),

Graficul nr. 5. Structura etnică între 1830-1910

ritmul creșterii fiind superior altor zone din Transilvania. Cu toate pierderile pricinuite de războaie, epidemii, foamete etc., populația celor 44 de localități a reușit să depășească crizele apărute și să-și continue evoluția la cote destul de ridicate. La sfârșitul sec. al XIX-lea și la începutul sec. XX, asistăm la ușoare modificări în dinamica și structura populației, precum și în comportamentul demografic al locuitorilor. Organizarea în sistemul comunității de casă pe durata existenței regimului militar a constituit un factor perturbator în evoluția normală a populației. După 1851, s-a revenit la organizarea pe familii mici. Dincolo de eforturile guvernărilor de a altera structura etnică a zonei, românii au rămas până la primul război mondial populația covârșitoare a celor 44 de localități, imprimând o evoluție demografică proprie zonei studiate.